

že dělnická banka bude mít v budoucnosti podstatný vliv na sociální chování se podnikatelské třídy k dělníkům, zejména poskytnutím nebo odepřením žádaného úvěru. Že si dělnické banky samozřejmě stejně jako spotřební družstva a jiné závody, blízké dělnickému hnutí, stanovily zásadu poskytnouti svým zřízencům pokud možno vzorné mzdové a pracovní podmínky, nepotřebuje bližšího osvětlení. Dělnické banky jsou též školami samosprávy: zástupci dělníků se jimi učí rozuměti otázkám, jež jsou v souvislosti s politickou a hospodářskou situací jejich země, a nabývají zkušeností, bez nichž nelze převzít žádné vyšší administrativní odpovědnosti ani využití výhod z ní plynoucích. Dělnické bankovníctví jest povoláno k tomu, aby se stalo pozoruhodným činitelem v dělnickém hnutí na poli hospodářském a sociálním. I kdyby se podařilo dělnickým bankám jediné to, že by vnesly myšlenku spořivosti do kruhů těch, kdož se k ní chovali dosud netečně nebo přímo odmítavě, kdyby se podařilo získati a vychovati tyto kruhy ke spoření u vlastní banky, vykonaly by již nesmírně významný čin pro zlepšení postavení dělnictva. Jest jisto, praví autor, že i dělnické banky jsou novým znamením hluboko zasahujících změn v dělnickém vývoji posledních desítiletí. A přes rozmanité vnitřní i vnější potíže, jež bylo nuceno překonávati, vyvinulo se dělnické bankovníctví již dnes v hospodářsky a zároveň i sociálně významného činitele v našem moderním hospodářském životě.

V závěru konstatuje autor, že dělnické banky osvědčily za dobu svého trvání tolik životní síly, že se s nimi musí vážně počítat. Zejména jako úsporné organizace širokých vrstev obyvatelstva a jako úvěrní organizace spotřebních družstev a podniků spotřebitelů nelze je podceňovati jakožto nového mnohoslabného článku v dnešním hospodářství tápajícím po nových formách. Nové ideje a potřeby si vytvářejí nové formy. Pro celkové hospodářství znamená mnoho, bude-li na př. podporou družstevnictví, zde hlavně organizací spotřebitelských, podepřeno udržení kupní síly dělnických mezd a jinými zařízeními, jež propagují spoření, usnadněno, aby hospodářská nádrž sil byla vydatněji zásobena, než by se dalo očekávati bez zásahu dělnických bank. Mimo to nelze nedoceňovati mimo hmotnou stránku hlavně též ideální hodnotu, kterou mají dělnické banky vychovávající široké vrstvy dělnictva k chápání vlastní hospodářské moci a uschopňující je tak k zabezpečení lepšího hospodářského postavení svépomocí na půdě daných poměrů. Dělnické banky mohou stejně jako ostatní hospodářské podniky umožniti nahlédnouti do rozmanitých obtíží a nesnází, s nimiž je sjata podnikatelská a správní hospodářské činnost, jež bývá často terčem špatně podložených útoků. Toto hledisko nepřímého psychologického zpětného působení stejně jako přímých psychologických a mravních vymožeností, které vykonává výchova ke spoření na dělnické vrstvy, to jsou momenty národohospodářské povahy, jichž nelze podceňovati, nýbrž jež nutno naopak příznivě hodnotiti.

Svědomitá a hojnými statistickými daty doložená Comprixova práce stojí za pozorné prostudování.

A. Klimt.

Dr. SAUL SAPIR: DIE KONSUMGENOSSENSCHAFTEN IN RUSSLAND, IHRE THEORIE UND PRAXIS. Buchhandlung des Verbandes Schweiz. Konsumvereine Basel 1928. Stran VIII + 260 za 7 Fr.

MARTIN BÖCKENHAUER: DIE GENOSSENSCHAFTEN IM WIRTSCHAFTS-SYSTEM DES SOWJET-STAATES. Vyšlo ve sbírce „Soziale Organisa-

tionen der Gegenwart“. Herausgegeben von Professor Dr. Ernst Grünfeld in Halle. Der neuen Reihe Band I. Verlag von C. L. Hirschfeld, Leipzig 1933. Stran XVI + 148 za RM 6.30.

Ruské družstevnictví, značně odlišné už svými počátky od družstevnictví západoevropského, bylo předmětem bedlivé pozornosti v zahraničí již před světovou válkou. Že zájem o ně po válce nejen neochabl, nýbrž naopak se ještě zvýšil, lze snadno pochopiti. Je známo, jak důležitým činitelem bylo právě družstevnictví v hospodářském ruském životě, jaké překážky bylo nuceno překonávat ve svém vývoji, a šlo nyní o to, jaký bude jeho osud v poměrech od základu změněných: jaký úkol mu připadne při budování socialistického státu a jak zasáhne do jeho dosavadní struktury ideologie vítězů revoluce. Obě přítomné práce, opírající se o bohatou odbornou literaturu a časopisecké studie, dávají na tyto otázky odpovědi uspokojivé, byť i nikoli definitivní, ježto dnes ještě nelze říci, kde a jak skončí vývoj v tomto mladém soustátí, obdivovaném i nenáviděném, ale v každém případě hodném zvýšené pozornosti a studia celého pokrokového, zvláště však socialistického světa. Předností obou prací je, že dávajíce promlouvat domácím teoretikům i praktikům umožňují čtenáři, aby si učinil o celém dosavadním vývoji družstevního hnutí v Rusku samostatný úsud a dovedl zaujmouti kritické stanovisko při jeho srovnávání s družstevním hnutím v ostatním světě.

Dr. Sapir, jenž si obral za předmět své studie družstevnictví spotřebitelské, tedy pouhý výsek celého hnutí družstevního, byť nejdůležitější, vychází od nástinu základů moderního spotřebitelského hnutí družstevního, jeho zásad a významu, aby v první části své práce ukázal, pokud a jak se jim přibližovala spotřební družstva na venkově i dělnická spotřební družstva ve městech až do světové války, a v druhé části pak aby podrobně dovodil, jak se měnila teorie a praxe těchto družstev v době válečného komunismu, v obou obdobích nové ekonomické politiky a v závěru shrnul konečně, čím a jak se liší dnešní ruská spotřební družstva od spotřebních družstev jiných zemí, pokud ovšem nebyl jejich svobodný vývoj podvázán nebo rozrušen vnějšími zásahy.

Ruské spotřebitelské družstevní hnutí představovalo již v posledních desíti letech před světovou válkou dokonalou organizaci, která plně odpovídala všeobecným požadavkům spotřebitelského družstevního hnutí západoevropského. Válka nejenom že neznichila spotřebních družstev, nýbrž právě naopak přispěla k jejich velikému vývoji a sesílení. V očích obyvatelstva byla spotřební družstva protiváhou vyděračských tendencí kapitalistických, jež byly v tomto období zvláště silně pocitovány. Kvalitativní sílení spotřebních družstev zůstávalo při tom ovšem daleko za sesílením kvantitativním. Pokrokem proti dřívějšímu jest prodej členstvu toliko za hotové a použití čistých přebytků na posílení vlastního družstevního kapitálu, jenž pak umožňuje překročení vydatnější měrou i k vlastní družstevní výrobě. Koncem války jsou spotřební družstva jednou z nejsilnějších hospodářských organizací v zemi, takže jsou s to převzít do svých rukou celý aprovisační aparát. Po říjnové revoluci věnují spotřebním družstvům zvýšenou pozornost noví vládcové Ruska z důvodů čistě praktických: představovala jediný života schopný obchodní aparát a vzhledem ke své bohaté rozvětvenosti jevila se zvláště schopnými k převzetí distribučních úkolů na místě nacionalisovaného obchodu; a sovětská vláda jich k tomu také plně využila tím, že je změnila ve státní distribuční orgány a zavedla nucené členství všeho obyvatelstva v nich. Toto opatření nesetkalo se však s plným úspěchem jednak proto, že dosavadní aparát spotřebních družstev nestačil na řádné a včasné zásobování veškerého obyvatelstva, jednak i proto, že přeměna spo-

třebních družstev ve státní distribuční orgány učinila z nich organisace byrokratické, těžkopádné a neschopné života.

Přechodem z období válečného komunismu k nové ekonomické politice mění se i poměr sovětské vlády ke spotřebním družstvům a k jejich poslání: považovala-li se do té doby toliko za technický aparát sovětské moci, mělo se jich nyní využití jako soustavy, jako ideje pro socialisaci hospodářství, ke kolektivisaci spotřeby; požívající četných výhod od státu a jeho orgánů měla spotřební družstva vytlačit cestou svobodné soutěže znovu připuštěný soukromý obchod a tvořiti spojku mezi selským hospodářstvím a socialistickým státním průmyslem. Podaří-li se spotřebním družstvům, usuzovalo se, zahrnouti do svého středu všechno obyvatelstvo, bude-li toto obstarávati ve spotřebních družstvech všechny své potřeby, bude cestou hospodářského boje obchod zbaven svého existenčního oprávnění, bude sám sebou vyloučen a tím bude dosaženo socialismu na poli směny. Spotřební družstva, i když nebyla nikterak přímými orgány státu, zůstávala přece jen organisacemi na státu závislými a sloužícími jeho zájmům. Praxe však ukázala, že soukromý obchod získával neustále nové posice a měl pomalu ve svých rukách celý trh, kdežto spotřební družstva hrála na trhu úlohu toliko bezvýznamnou; sovětská moc uložila jim sice za úkol ovládnouti postupem doby celý trh, nedala jim však k dispozici nutných prostředků k tomu.

Tyto neúspěchy měly za následek, že sověty změnily znovu své stanovisko ke spotřebním družstvům, čímž se zahajuje poslední období jejich vývoje: doba státního protekcionismu spotřebního družstevnictví ve všech oborech jeho činnosti; spotřebním družstvům se dostalo co největších výsad, ježto se v nich spatřoval sovětským státem nad míru důležitý socialistický činitel. Aby se jim umožnilo rozvíjeti všestrannou a úspěšnou činnost, byly znovu obnoveny celkem staré zásady dobrovolné, nevynucované jejich výstavby. Leč ani přechodem k dobrovolnému členství nezměnilo se nic podstatného na poměru spotřebních družstev ke státu: zůstala i na dále orgánem sovětské moci, který má plniti určité funkce ve spojení s její celkovou hospodářskou politikou. Dá se proto podle dr. Sapira stěží mluvit v Rusku o nějakém samostatném, svobodném spotřebitelském družstevním hnutí. „Ruská spotřební družstva představují spíše státní obchodní organisaci vybudovanou na družstevních zásadách a nutno je hodnotiti jediné pod tímto zorným úhlem. V důsledku toho jest velmi záležko porovnávatí navzájem ruská spotřební družstva před revolucí a po ní. Vymoženosti ruských spotřebních družstev před revolucí byly samozřejmě značně menší než vymoženosti těchto družstev dnes. Tehdejší úspěchy měly však velikou cenu, ježto jich bylo dosaženo výhradně silami a prostředky družstev samotných. Dnešní vymoženosti nutno naproti tomu připsati k dobru státní pomoci a nelze v nich proto nikterak spatřovati úspěchy spotřebních družstev samotných“ (str. 256).

Na rozdíl od dr. Sapira všímá si Böckenhauer všech druhů ruských družstev, hlavně však družstev zemědělských. I jemu jde o to, jaké postavení zaujalo družstevnictví v bolševické ideologii, jak našel bolševismus na marxistickém základě pozitivní stanovisko k družstevnictví a jak i dnes zejména spotřební družstva a družstva zemědělská jsou nejvýznamnějším činitelem při uskutečňování socialismu: při nahrazování kapitalistické distribuční soustavy a při sespolečenšťování zemědělské výroby. Ukazuje v úvodní kapitole, jaké místo zaujímá družstevnictví v různých socialistických myšlenkových soustavách (podstata družstva, družstvo ve starším socialismu, družstvo u Lassalleho, družstvo v socialismu revolučním a evolučním) a dochází k závěru, že socialis-

mus není jednotným ani v názoru na konečný cíl svého vlastního hospodářsko politického programu ani v názoru na prostředky, jimiž lze dosáhnouti tohoto cíle. Družstvo hraje více méně důležitou roli v jednotlivých myšlenkových soustavách: je buď stotožňováno s konečným cílem nebo je považováno za prostředek k jeho uskutečnění nebo je vůbec odmítáno. Čím silněji vystupuje v jednotlivých soustavách evoluční pojetí přeměny dosavadního hospodářského řádu, tím více se zdůrazňuje i poslání družstva jakožto prostředku k této přeměně, zatím co v třídním, revolučním socialismu ustupuje družstvo do pozadí. Ideální obraz nového hospodářského řádu ve formě řádu družstevního nalézáme u nejstarších reformátorů stejně jako u nejnovějších. Rusko v rámci svého velkého hospodářského pokusu pokusilo se prakticky použít družstevní organizace k výstavbě své nové společenské a hospodářské soustavy. Je to tím významnější, že bolševismus přes své marxisticko-revoluční pojetí dospěl k tomu, že při uskutečňování socialismu doplnil svou čistě politickou metodu družstvem. Obsáhlou látku rozvrhl si autor do osmi kapitol: základy moderního ruského hnutí družstevního, družstevnictví v komunistickém řádu hospodářském, NEP a nová sovětská družstva, struktura nových sovětských družstev: srovnání se starými družstevními zásadami, spotřební družstva v boji se soukromým obchodem, zemědělská družstva a sespolečenšťování rolnické výroby, praktický výsledek kolektivních hospodářství, praktický výsledek starých zemědělských družstev.

Ruské družstevní hnutí vyvíjí se podle vzoru družstevnictví západoevropského, na venek přidržuje se až do r. 1917 zásady politické neutrality, ve skutečnosti stává se však v rukou liberální inteligence, která mu stojí v čele, významným činitelem demokratickým. Ideový svět ruského družstevního hnutí byl ideovým světem reformního socialismu pravého křídla socialistického, zatím co ideový svět levých sociálních revolucionářů, anarchisticko-revoluční a socialistický zároveň, z počátku sice odmítal moderní družstevní hnutí, později se však přiblížil směru reformně-socialistickému a zaujal kladné stanovisko k družstevnictví. Negativní stanovisko k družstevnímu hnutí zaujímala od počátku proletářská komunistická strana, bolševici, stoupenci orthodoxního marxismu, jimž se socialismus ztělesňoval v ideji všeobecného, mocného státu, jenž by organizoval veškerou výrobu ve státních velkozávodech a podle všeobecného plánu. Když se však po vítězné revoluci dostali k moci a odstranili všechny čistě kapitalistické organizace, byli nuceni upravit definitivně i svůj poměr k družstevnímu hnutí. A právě tu došlo k prvním kompromisům. Chtějící býti důslednými zastanci marxistické ideologie, která je jim dogmatem a podle níž má družstevnictví toliko podřadný význam jsouc pouze paliativním prostředkem pro uskutečnění socialistického cíle, a nemohouc neviděti okamžitých praktických potřeb, zejména pokud jde o nezbytnou distribuční soustavu, pokusili se bolševici dát družstevnictví nové teoretické zásady, jež měly odpovídat jejich postavení v nové soustavě hospodářské: musí zmizeti družstva v jejich staré formě jako svobodné, nezávislé a neutrální hospodářské organizace, musí však býti zachována a sloužiti státu jako proletářské třídní organizace a státní instituce. Celé družstevnictví, soustředěné kolem družstva spotřebního, bylo zapřaženo do pokusu uskutečnit v celé zemi komunistickou pospolitost. Poněvadž však přetvořování družstevnictví cestou nařizovací ukázalo se naprosto nezdravým a ježto prostřednictvím státních kooperativů nebylo možno uskutečňovati racionální hospodářský program, bylo přikročeno znovu k osvobození družstevnictví: k obnovení družstva jako hospodářské organizace s jejími různými druhy: družstva spotřební, zemědělská, živnostenská.

S novou ekonomickou politikou (NEP) jde ruku v ruce i nová bolševická ideologie družstevní. Základnou bolševického družstevního socialismu zůstává ovšem diktatura proletariátu. Tím je tento družstevní socialismus co nejúžeji spjat s myšlenkou státně-socialistickou. Státní kapitalismus nalézá svůj protějšek v kapitalismu družstevním, jenž je mu oporou při převodu jednotlivých hospodářských oborů do socialismu. Poukazem na diktaturu a sespolečenštění nejdůležitějších výrobních prostředků ospravedlňuje Lenin jak osvobození družstev, t. j. obnovení starých družstevních zásad a forem, tak i družstevní socialismus. Teprve na pokladě nového sovětského státu stává se družstvo socialistickým činitelem a důležitým prostředkem pohnuté organické výstavby socialismu. Základní rozdíl mezi bolševickým a občanským družstevním socialismem tkví podle autora v diktatuře proletariátu a státně socialistické myšlence. I když jsou družstva na jedné straně „osvobozena“ a mohou se znovu organizovati, pokud jde o jejich různé druhy s jejich rozmanitými cíli a účely, a mohou plniti družstevně kapitalistické úkoly, zůstává přece na straně druhé politické a hospodářské mocenské postavení sovětského státu, který podržuje družstva i nadále ve svých rukách a může tento „družstevní kapitalismus připustiti nebo obmeziti“. Diktatura proletariátu zůstává jedinou zárukou sovětského družstva jako socialistické hospodářské formy. Než právě tento činitel dosud jen diskreditoval bolševický družstevní socialismus, praví autor, a všechny reformy byly doznáními neslučitelnosti družstevní myšlenky, demokracie s diktaturou. Osvobození družstevnictví patří jednou k příznáním se marxismu ke svobodnému kapitalistickému hospodářství, na druhé straně zůstává však i družstvo podřízeno státnímu socialismu a bolševismus se cítí oprávněným počítati družstvo v první řadě k „socialistickým činitelům“ sovětské soustavy. Tomu odpovídá i dvojí postavení, které zaujímají družstva v dnešní sovětské soustavě; stojí mezi oběma činiteli, mezi oběma protivnými póly, jež charakterisují do dnešního dne sovětskou soustavu: politickým cílem a hospodářskou účelností. Na družstvu se požaduje plnění jeho vlastní hospodářské funkce aniž by se mu na druhé straně poskytly nutné podmínky zdravého vývoje: neboť tyto podmínky znamenají skutečnou svobodu, která, jak dovozují sami komunisti-teoretikové, uvolňuje individualismus, t. j. v bolševickém smyslu, kapitalismus. „Ve skutečnosti není vzdor »osvobození« žádného svobodného družstevnictví ve smyslu starých družstev. Svoboda není v sovětské soustavě možnou, dokud nebudou změněny její základy. Dnešní ruská družstva jsou státní organizace, které jsou podřízeny státnímu socialismu. Nové ruské družstevnictví v sovětské soustavě nutno posuzovati s tohoto zásadního stanoviska; není možno izolovati a stavěti je mimo politický mechanismus sovětského státu“ (str. 54).

Srovnávaje nové sovětské družstevnictví s družstevnictvím západoevropským a předválečným družstevnictvím ruským dochází autor k závěru, že hlavním charakteristickým znakem dnešních ruských družstev je jich státní odvislost. Vedle své hospodářské činnosti stalo se družstvo v sovětské soustavě jedním z nejdůležitějších činitelů výchovy ke kolektivismu. Při uskutečňování plánovitého hospodářství připadá družstevnictví důležitý úkol: vyloučení soukromého obchodu ve vnitřním směnném procesu připadá spotřebním družstvům, jež mají nahraditi kapitalistický meziobchod; sespolečenštění zemědělství, pohnuté nahrazování individuální selské výroby výrobou kolektivní mají uskutečnit družstva zemědělská. Podchytit téměř 23 miliony izolovaných selských hospodářství a zařaditi je do socialistického plánovitého hospodářství jest nejdůležitějším a nejtěžším úkolem sovětského státu. Konečným cílem je tu kolektivní obhospodařování

půdy na základě zemědělského velkozávodu. V praxi nejde při tom o sdružstevňování nebo sespolečenšťování zemědělství svobodným, družstevním vývojem, nýbrž o nucený, státní převod zemědělství do kolektivismu. Kolektivním hospodářstvím dostává se daňových a finančních výhod a podpor, než přes to jsou právě v tomto směru pokroky celkem nepatrné, takže se zdá, že individuální směr mezi rolnictvem je silnějším činitelem než komunistická ideologie. Oproti pokusům s kolektivními hospodářstvími zdají se býti i v Rusku nejzdravější formou družstevní organizace v zemědělství stará zemědělská družstva: především nákupní a odbytová a úvěrní, z výrobních družstev pak hlavně družstva mlékařská, t. j. právě ony formy, které dosáhly nejlepšího vývoje i v jiných zemích a před tím v Rusku samotném, poněvadž uchovávají samostatnost selského hospodářství. K nim přistupují v poslední době družstva meliorační a strojní. Ale i zemědělské družstevnictví jest pevně zapjato do celé sovětské soustavy a neodlučitelně spojeno s vytknutým cílem ohledně zkolektivisování zemědělství; skutečný vývoj probíhal ovšem dosud i v zemědělském družstevnictví jinak, než jak jej rýsovala bolševická ideologie. Čistá kolektivní hospodářství, zemědělské komuny zdařily se dosud v Rusku právě tak málo, jako všechny tyto pokusy od Owena až do Oppenheimera. Pokud se udržela výrobní družstva, jsou to takové formy, které ponechávaly jednotlivému selskému hospodářství volné nebo aspoň volnější pole. Nejzdravější organizační formou v zemědělství ukázaly se býti i v Rusku stará zemědělská družstva, která se osvědčila přes to, že se nevyhnula nucenému ovlivňování. V dalším budování těchto organizačních forem, zvláště však zemědělských družstev úvěrních, která jsou nejsilnější základnou pro stát vyhraněně zemědělský, spočívá podle autora největší význam družstevnictví pro zdravý vývoj ruského zemědělství, na němž musí míti také sovětský stát největší zájem. Přeměna a přeměnitelnost zemědělství v útvar vnitřně pro bolševickou hospodářskou soustavu přístupný, jest pro sovětský stát nejtěžším úkolem. Sovětské statky a kolektivní hospodářství nejsou prozatím ještě žádným konečným řešením zemědělské otázky. Je-li v nich zárodek určitého řešení — a tím nějaké nové organizační a výrobní soustavy v zemědělství, jež odpovídá bolševickému ideálu, musí teprve prokázati další pokusy, prováděné energicky sovětským státem. Zemědělská družstva, jež si bolševismus přibral na pomoc k dosažení tohoto cíle, budou působiti naopak právě proti sespolečenšťování a proletarisování, a budou tak působiti tím více, čím se jim dostane větší svobody. Leč jen za tohoto předpokladu bude možný zdravý vývoj této organizační formy. Budoucnost musí ukázati, nebude-li též bolševismus donucen hledati řešení tohoto velikého problému „socialismus a zemědělství“ ve spojení své všeobecné nauky se zásadou soukromého selského vlastnictví půdy.

V závěru shrnuje Böckenhauer: Vyšed z nuceného hospodářství válečného komunismu přiznal se bolševismus při přechodu k nové ekonomické politice k družstevnímu socialismu, který se mu zdál s ohledem na ústupky ohledně evolučního pojetí v uskutečňování socialismu ještě nejsnáze slučitelným s jeho marxistickým dogmatem. Teoretické základy tohoto bolševického družstevního socialismu shledáváme ve dvou thesích, jež zároveň svědčí o tom, že bolševická družstevní ideologie vězí svými kořeny v materialistickém pojetí dějin: 1. základní principy a úkoly družstevnictví mohou se změnit, jakmile se změni poměry hospodářského života a třídního boje; 2. demokratisační a socialisační působení družstva jest možným teprve na půdě sovětského státu, t. j. po dosažení politické moci proletariátem a zavedení diktatury proletariátu. Opíraje se o tuto ideologii, která teprve v diktatuře proletariátu spatřuje zajištěnou půdu pro skutečný

družstevní socialismus, stal se bolševismus nejhorlivějším podporovatelem družstevnictví ve všech jeho druzích. Největší slabinou bolševického družstevního socialismu jest právě onen činitel, jenž je zároveň příčinou umělého růstu ruského družstevního hnutí, diktatura proletariátu. Vychází-li v Rusku socialisace v první řadě od ústřední politické moci státu, stal se i bolševický družstevní socialismus nutně pouhým prostředkem státního socialismu. To je nejpodstatnější znak ohledně postavení družstev v sovětské soustavě. I když vystupuje bolševický družstevní socialismus toliko jako doplněk v určitých hospodářských oborech, v obchodě, v zemědělství a v drobném průmyslu, jest přece jen způsob jeho uplatnění státně socialistický, poněvadž se družstva stala státními organisacemi! Pokud „občanští družstevní socialisté“, především manželé Webovi, zastávají určitý družstevní socialismus, spatřují v něm samostatný druh „socialismu“, jenž je toliko jakýmsi doplňkem nejrůznějších socialisačních metod: prostřednictvím státu a obce, prostředků politických a odborových. Odmítají však podřízení družstevního socialismu socialismu státnímu. Rovněž i Gide zastává samostatné, svobodné vzdělávání „družstevního socialismu“, jež nazývá pro jeho zvláštnost právě „kooperatismem“ po případě „solidarismem“ odmítaje označení „družstevní socialismus“. Tu je však jádro bolševické družstevní ideologie. Bolševismus nevidí v tomto „volném kooperatismu“ žádného socialismu ve smyslu diktatury proletariátu. Je nedůvěřivý k družstevní demokracii a hledí tuto nedůvěru odstraniti tím, že podřizuje družstva státu. To však znamená, že družstvo musí nutně zřici se samostatnosti, vlastní organisace a výchovy k samostatnosti, opustiti všechny vlastní základy, které jsou zahrnuty v pojmu *volnost a demokracie*. Sovětské ruské družstevnictví se stalo právě tak třídní organisací a organisací třídního boje, jako všechny ostatní hospodářské organisace této soustavy. Rusko bude musit nahlédnouti, že družstevnictví plní své úkoly pouze do té míry, do jaké se mu ponechá volnost a jemu vlastní zákonitost organizační formy: že družstva působí ve smyslu pospolitostního hospodářství a „socialismu“ pouze tehdy, spočívá-li tato vyšší forma hospodářského života na opravdu svobodné souhře sil jednotlivce a pospolitosti, individualismu a kolektivismu. Každým donucováním, každým umělým zásahem, jenž se pokouší vyloučiti individuální moment na prospěch kolektivismu, musí býti podkopána a rdoušena vlastní hospodářská a sociální funkce družstva. Nutno vyčkati, do jaké míry bude toto stanovisko vývojem ospravedlněno a do jaké míry bude Rusko nuceno dalším vývojem upustiti od extrémně politického momentu na prospěch přirozeného hospodářského vývoje.

A. Klimt.

BIBLIOGRAFIE. DRUŽSTEVNICTVÍ.

DUŠEK (J.). — Speciální kurs pro funkcionáře a zaměstnance družstev stavebních. Díl I. V Praze, Unie čsl. družstev 1933. 96 str. 30.—.

DVOŘÁK (L. Fr.). — Zemědělské družstevnictví v Republice čsl. Praha, MAP 1934. 55 str. 12.—.

FREUNDLICOVÁ (E.). — Racionalisace oběhu zboží. V Praze, Unie čsl. družstev 1933. 40 str. 1.—.

GIDE (Ch.). — Solidarita či charita? V Praze, Unie čsl. družstev 1934. 16 str. 1.—.

CHALUPA (A.) — NEBUŽELSKÝ (A.). — Historie socialistického kolektivismu v zemědělství Praha 1933. 372 str. 30.—.

PELIKÁN (Vl.). — Regres podle návrhu bytového zákona. V Praze, Unie čsl. družstev 1933. 12 str. 1.—.

POČICKÝ (Fr.). — Speciální kurs pro funkcionáře a zaměstnance družstev konsumních. I. II. V Praze, Družst. škola 1933. 112 str. 30.—.

POISSON (E.). — Demokracie a družstevnictví.